

ALTAY TÜRKLERİ VE DİLLERİ

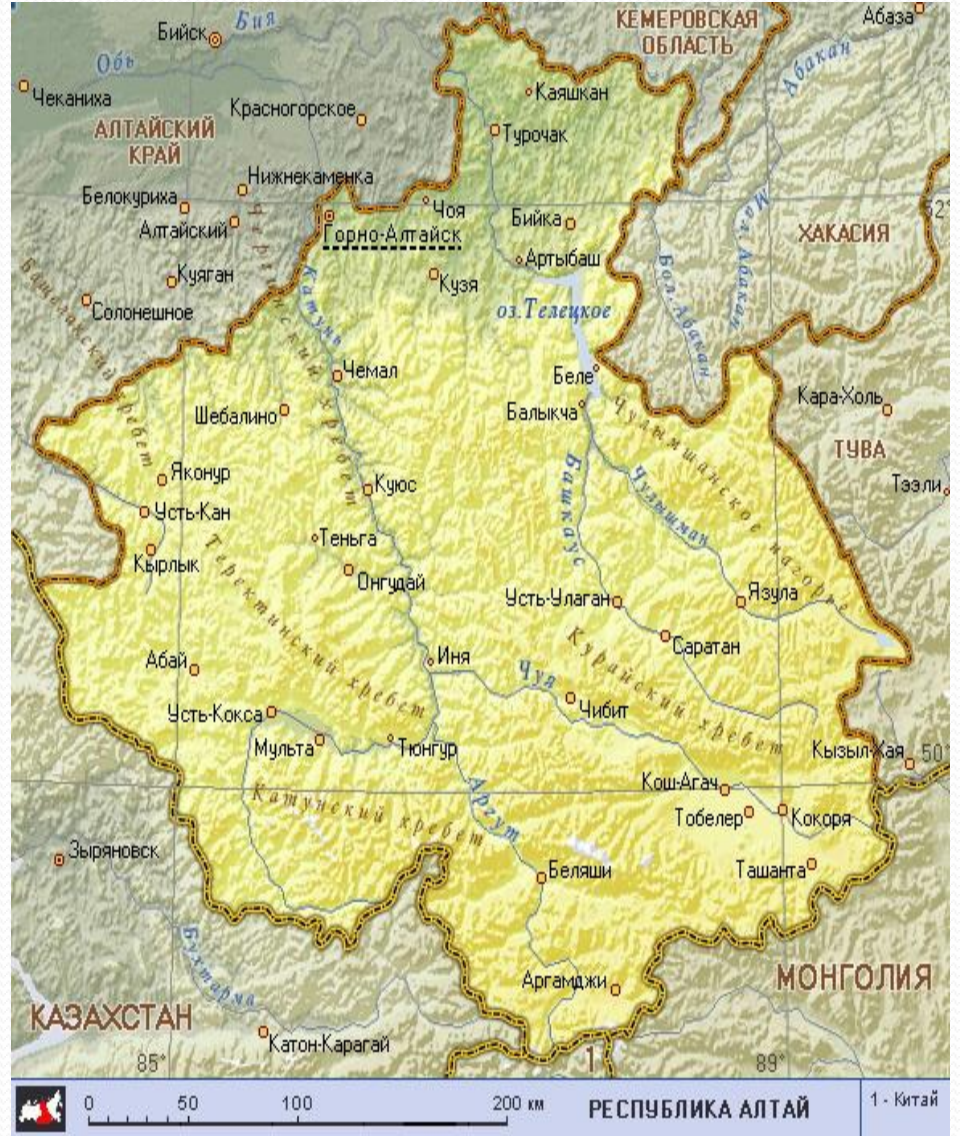
Prof.Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ
TL3064 Kuzey-Doğu (Sibiryaya) Türk Lehçelerinin Tarihsel Grameri

Bugün Altaylar Güney Sibirya'da başlıca %90'ı dağlarla, yarısından fazlası ormanlarla kaplı olan 92.600 km²'lik bir alanı kapsayan Altay Cumhuriyeti'nde, Altay Bölgesi'nde (Kray) ve Kemerovo Bölgesi'nde (Oblast') yaşarlar.

Altay Cumhuriyeti'nin Başkenti Gorno-Altaysk şehridir. Altay Cumhuriyeti, 10 yerel idari bölgeye (rayon) ayrılmıştır: Koş-Agaç, Mayma, Onguday, Turoçak, Ulagan, Ust'-Kan, Ust'-Koksa, Çemal, Çoya, Şebalin rayonları.

Altay adı Altay-Kiji, Teleüt ve Telengitlerden oluşan güney Altay boyları ile Tuba, Çalkandu ve Kumandı gibi kuzey Altay gruplarını kapsayacak biçimde bu bölgede yaşayan altetnik grupların hepsi için kullanılabildiği gibi temelde ve son zamanlarda Altayların en kalabalık nüfuslu boyu olan Altay-Kijileri ifade etmek üzere de kullanılmaktadır.

Bugün Dağlık Altay Cumhuriyetinde yaşayan Altaylar, Çarlık döneminde mensup oldukları boyun adı ile anılırken Sovyet döneminde, Rus bilimsel literatüründe genel bir isim altında Altaylar diye anılmışlardır. 17-18. yüz yıl belgelerinde ve 19. yüz yılda yüz yıl seyyahlarının notlarında Altaylar, Altay Kalmıkları-*Altayskie Kalmıki*, Sınır Kalmıkları-*Parubejnie Kalmuki*, Beyaz Kalmıklar- *Belie Kalmuki* (Bu ad ile genellikle Teleütler kastedilmiştir), Altayanlar, Biy Kalmıkları- *Biyskie Kalmuki*, Dağ Kalmıkları, ormanlık bölgenin kuzeyinde oturanlar Kara Orman Tatarları- *Çernevie Tatarı* diye geçmişlerdir.

Bu bölgedeki Türk boyları ile bağlantı kurmak için gelen, ancak bu boyların dilini bilmeyen Çarlık memurları ve gezginler, Altay Türklerini dış görünüşleri itibariyle, köken ve dil açısından Altaylarla ilgileri olmayan bir Moğol halkı olan Cungaryalı Kalmıklara benzettikleri için yanlış olarak "Kalmık" diye adlandırmışlardır.

VI-VII. yüz yıllardaki Çin kaynakları, Eski Türklere ait taş yazıtlar Altay bölgesinin Türk yurdu olduğunu bildirmektedir. Kök Türk ve Uygur Kağanlıkları döneminde ve daha sonra X. yüz yıla kadar süren Kırgız Kağanlığı döneminde Altay bölgesi nüfusu bu kağanlıklarının sınırları içindedir. Kırgızlar orta ve yukarı mecralarını ele geçirerek Altayların doğu komşuları olmuşlardır. Altayların batısında ise İrtiş boylarında yaşayan Kimekler bulunuyorlardı. Kimeklerin batı dalı ise, Kıpçaklar idi. Bu Kimek-Kıpçakların göç alanı ise Batı Altay'a kadar uzanıyordu. Kıpçak adı bugün de Altaylar arasında korunmaktadır. Kırgızların hakimiyeti X. yüz yıl başlarında Kidan ya da Kara-Kitaylara geçmiş, Kidanlar da XII. yüz yılın ilk yarısında Altaylara hâkim olmuşlardır. XII. yüz yılın sonlarına doğru Kidanların gücünün zayıflamasıyla Naymanların ilerlemesi başlamış ve Altay bölgesi XIII. yüz yıla kadar Naymanların hakimiyeti altına girmiştir. Bundan sonra da Altaylar Çingis Han'a tabi olmuşlardır.

XVII. yüz yılda ve XVIII. yüz yılın ilk yarısında Altaylar Oyrot ya da daha çok Rus tarihlerinde geçen şekliyle Cungar devleti içinde yer almışlardır. Moğol istilâsı döneminde ve özellikle Oyrot döneminde şiddetli bir şekilde Moğol unsurlar bu bölgeye nüfuz etmişlerdir. XVIII. yüz yılda Rus devletinin sınırlarına katılana kadar da Oyrot ya da Batı Moğollarının hakimiyeti altında kalmışlar ve alban veya alman adı verilen vergileri ödemişlerdir. Cungar devleti 1756 yılında Çinliler tarafından yıkılmıştır. Rus istilâsından sonra da Cungar kontayşeleri Şorlar, Kumandılar, Tubalar ve Mayma ve Sema nehirleri havzalarında yaşayan Tau Teleütlerinden topladığı yasakları Rus knezlerine ulaştırmak üzere toplamışlardır. 1865 yılına kadar hem Çin için Cungar kontayşelerine *alman*, hem de Rus knezlerine *yasak* adı verilen vergileri ödedikleri için "iki vergi verenler" anlamında *dvoyedantsı* adı da bu boylar için kullanılmıştır.

Altayların bulunduğu bölge, 1922-1948 yıllarında Oyrot Otonom Bölgesi olarak adlandırılmıştır. 1830'da kurulmuş olan misyon şehri Ulalu, Gorno- Altaysk adıyla bu bölgenin merkezi şehri olmuştur. Burası, 1932-1948 yılları arasında Oyrot-Tura adıyla anılmıştır. Tarihi Oyrot (<Mong. *oyirad*) adı, 1917 Ekim devriminden sonra Altay bölgesinin Türkçe konuşan nüfusunu göstermesi amacıyla seçilmiştir. 1948 yılında Dağlık Altay Özerk Bölgesi'ne dönüştürülen bölge, 1991'de Rusya Federasyonu içinde cumhuriyet statüsü kazanarak Dağlık Altay Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. 1992'de cumhuriyetin adı Dağlık Altay Cumhuriyeti, 1993'te ise Altay Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.

Hayvancılık başta olmak üzere, küçük çapta tarım ve avcılık Altay Türklerinin geleneksel geçim kaynaklarıdır. Altaylar Ortodoks Hristiyan sayılmakla birlikte geleneksel inançlarını korumaktadırlar. Ayrıca Şamanizmin Budist unsurlarla beslenmesinden doğan Burhanizm de Altay topraklarında yaygınlık kazanmıştır.

Altay Cumhuriyeti'nin genel nüfusu 2010 verilerine göre 206168 kişidir. Nüfusun %55,68'ini Ruslar oluşturur (114802 kişi). Altaylar ise 72841 kişilik nüfuslarıyla nüfusun %35, 33'lük kısmını oluştururlar. Altay nüfusun içinde Telengitler 3648 (%1,77), Tubalar 1891 (%0,92), Çalkandular 1113 (%0,54), Kumandılar 1062 (%0,52) kişidir. Altay Cumhuriyeti'ndeki üçüncü en büyük etnik grup olan Kazaklar 12524 kişilik nüfuslarıyla genel nüfusun %6,07'sini oluştururlar.

Altay halkı aralarında ağız farklılıkları bulunan 6 Altay boyunun birleşimiyle oluşmuştur. Baskın boy Altay-Kiji'dir. Güney ve Kuzey Altay ağızları iki farklı ağız grubu oluşturacak şekilde birbirinden ayrılmaktadır.

Altay standart dili ise Altay-Kiji yanında diğer güney Altay ağızlarını kendinde birleştirmektedir. Altay-Kiji, Teleüt ve Telengit Güney Altay ağızlarını oluştururken, Kumandı, Çalkan ve Tubalar Kuzey Altay ağızlarıdır. Bunun yanında Kuzey Altay ağızları da kendi içinde nispeten daha fazla farklılaşmıştır. Tuba ağızının konuşurları bugün neredeyse tamamen diğer gruplar içinde asimile olmuştur. Kuzey ve güney ağızları arasındaki farklılıklar bugün tüm Altayların tek bir Altay kimliği altında birleşmesi konusunu güçleştirmektedir.

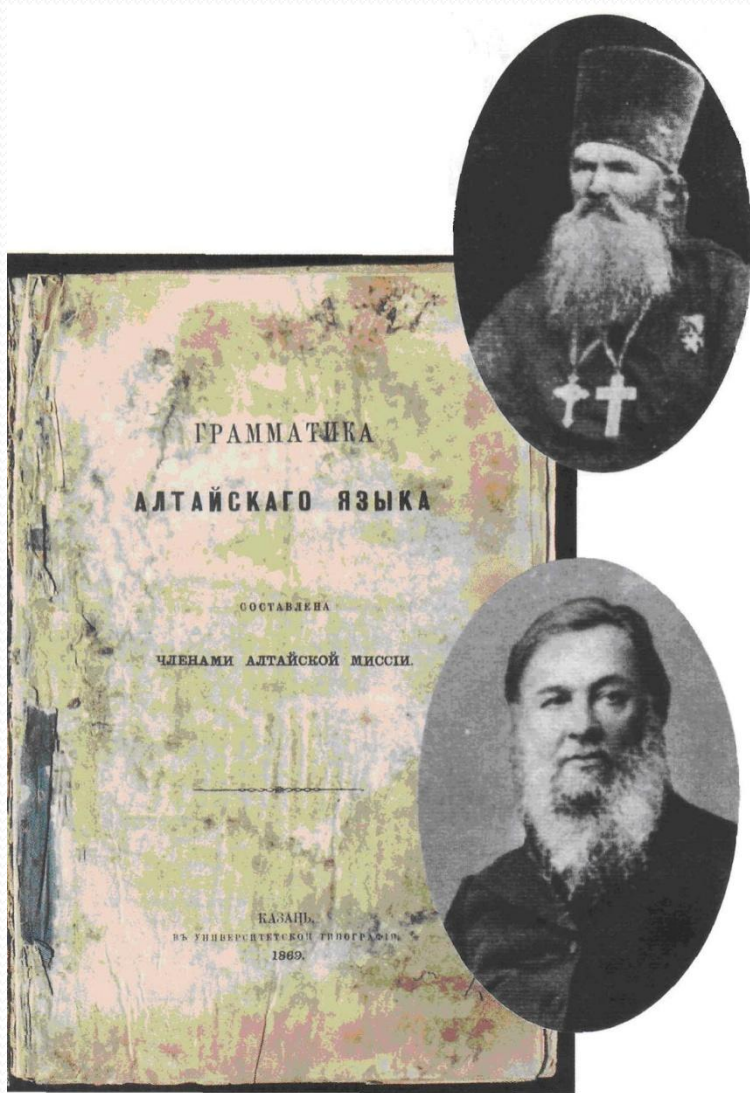
1929-1930 yıllarında Lâtin harfleri temelinde bir alfabeye geçilmiştir. 1938'de ise, bir heyet Rus harfleri temelindeki "Oyrot alfabeti"ni hazırlamıştır. Bu alfabe ile de pek çok okul kitapları, gramerler, Altay masalları, Rus edebiyatından çeviriler vb. yayımlanmıştır. Bu dönemde on kadar Rusça-Oyrotça gazete çıkarılmıştır. Merkez olan Oyrot-Tura'da çıkan "Kızıl Oyrot" gazetesi ise, sadece Oyrot yazı dilinde çıkmıştır.

Altay-Türk yazı dili Sovyet döneminde oluşturulmuştur. Altay Türk-yazı dili oluşmadan önce de bu lehçenin ağızları Uygur-Moğol alfabeti "üzük piçik" ile yazılmıştır. 1830'da Altaylarda çalışmalarına başlayan Ruhani Misyoner Heyeti, Altay Türkçesini Rus harfleri esasında olan misyoner alfabeti ile yazıya geçirmişler, Altay Türkçesi ve edebiyatı üzerine yayınlar hazırlamışlardır. Altay ya da Oyrot yazı dili Altay ağızı ve kısmen Onguday ve Üst Kan aymaklarında konuşulan alt ağızlar üzerine kurulmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında Misyoner Heyetlerinin yaptıkları çalışmalarda ise daha çok Altay yazı dili Teleüt ağızı üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Çünkü Altay boyları içinde Hıristiyanlığa geçen ilk boy Teleütler olmuştur. 1917 Ekim devriminden sonra ise edebi dil Altay-Kijilerin konuştuğu ağza dayandırılmıştır. Bu durumda Altay ağızının da içinde bulunduğu Güney ağızları yazı diline yakın, Kuzey ağızları ise yazı dilinden daha uzaktırlar.

19. yüzyılda misyonerler tarafından Altay Türkçesine yapılmış İncil tercümeleri ve diğer dini metinler bulunmaktadır. Bugün çok fazla sayıda olmamakla birlikte Altay yazar ve şairleri vardır. Ancak bunların hemen hepsi Altay-Kiji boyundan kişilerdir.

Altay Cumhuriyeti'nin resmi devlet dilleri Altayca ve Rusçadır. Özellikle merkezi bölgelerde Rus-Altay ikidillilik yaygındır. Hemen hemen Altayların hepsi ikidillidir. Ancak ikidillilik henüz Altaycanın anadil olarak reddedilmesi noktasına gelmemiştir. Bazı İlk ve orta dereceli okullarda ve enstitülerin ilgili bölümlerinde Altayca eğitim verilmektedir. Altayca yayın yapan milli gazete yanında çok sayıda yerel gazete ve dergi yayın hayatını sürdürmektedir. Yayın süresi kısıtlı olmakla birlikte haberlerin Altayca sunulduğu radyo ve TV programları bulunmaktadır.

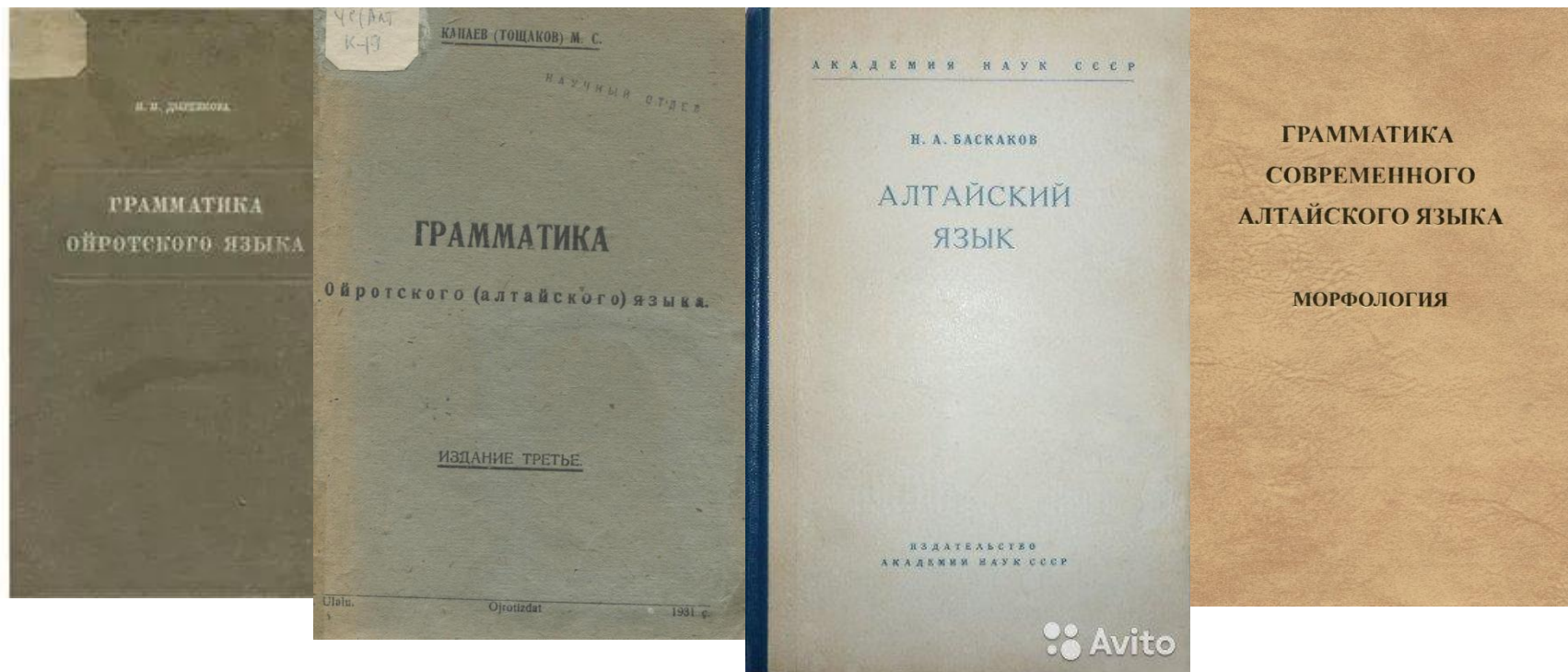

Altay Türkçesi çok erken dönemlerde dil araştırmalarının konusu olmuştur. Altay Türkçesi üzerine ilk çalışma yapanlar bu bölgede görev yapan Ortodoks misyonerlerdir. Bu çalışmalar arasında S.Landışev'in *Kosmogoniya i feogoniya altaytsev yazıçnikov* (Pravoslavniy sobesednik, Mart, 1886) adlı çalışması ile V.M.Verbitskiy'in *Slovarya altayskogo i aladagskogo nareçiy tyurkskogo yazıka* (Kazan 1884) ve *Grammatika altayskogo yazıka* (Kazan 1869) sayılabilir. Bunların dışında kilise kitaplarının Altay Türkçesine tercüme edildiği çalışmalar da vardır.

Radloff'un *Proben der Volkslitteratür der Türkischen Stämme Süd-Sibiriens* (St.Petersburg 1866) adlı eserinde Türk lehçelerinin ses düzenine uydurulmuş Rus alfabesi ile Altay Türkçesi ağızlarına ait edebi metinleri yazıya geçirmiştir. *Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialecte* (4 c., S.Peterburg 1882-1883) adlı eserinde de Altay Türkçesi ağızlarına ait malzemeyi vermiştir ki buradaki malzeme Misyonerler Heyetinin hazırladığı sözlükteki dil malzemesini de içine almaktadır.

Bilhassa 1922'de Oyrot Otonom Bölgesi kurulduktan sonra Altay yazı dilinin oluşması çalışmalarına ağırlık verilmiş, açılan okullarda "Oyrot dili"nde eğitim verilmiştir. A.S. Kumandin *Slovar' altaysko-russkogo yazıka* (Ulala 1923) ve P.P.Tıdıkov *Altaysko-russkiy slovar'* (Ulala 1926), *Russko-altayskiy slovar'* (Moskva 1926) Çağdaş Altay-Türk yazı dilinin ilk sözlükleridir. Bundan sonra N.A.Baskakov ve T.M. Toşçakova'nın birlikte hazırladıkları *Oyrotsko-russkiy slovar'* (Moskva 1947) daha geniş dil malzemesini içermektedir.

Sovyetler Birliği zamanında Nadejda Petrovna Dırenkova Altay Türkçesinin gramerini *Grammatika oyrotskogo yazıka* "Oyrot Dilinin Grameri" (1940) adıyla yayımlamıştır. Nikolay Aleksandroviç Baskakov'un da Altay Türkçesi zerine çalışmaları olmuştur. Gorno-Altaysk Bilimsel Araştırma Enstitüsü kurulduktan sonra T.M.Toşçakova, V.N.Tadikin, A.T.Tıbıkova, M..umakayeva gibi Altaylı Türkologlar doğrudan Altay Türkçesi zerine çalışmalarını srdrmştir.

Altay Gramerleri

Грамматика Алтайского языка : словарь / сост. членами Алтайской миссии. - Казань : Тип. ун-та, 1869. - 288, 298 с.

Канаев (Тоццаков), М. С. *Грамматика ойротского (алтайского) языка. – Изд. 3-е. - Ulalu : Oyrotizdat, 1931. - 55 с.*

Дыренкова, Н. П. *Грамматика ойротского языка. - М. : Изд-во АН СССР, 1940. - 303 с.*

Cyril Gordon SIMPSON (Author), *Some features of the morphology of the Oirot (Gorno-Altai) language*, Oxford: Central Asian Research Centre (1955), pp. 68.

Figen GÜNER DİLEK, *Altay Türkçesi*, İstanbul: Gazi Kitabevi, 2009, 226 s.

Грамматика современного алтайского языка. Морфология / Редколлегия: д-р филол. наук И. А. Невская (отв. ред.), канд. филол. наук Н. Д. Алмадакова, канд. филол. наук А. Н. Майзина, канд. филол. наук А. А. Озонова, канд. филол. наук А. Э. Чумакаев; БНУ РА «НИИ алтаистики им. С.С. Суразакова». – Горно-Алтайск, 2017. – 576 с.

Altay Türkçesinin Ses Bilgisi Özellikleri:

•Standart Altay Türkçesinde 8 normal uzunluktaki ünlüye karşılık gelen sekiz uzun ünlü bulunur.. Uzun ünlüler mekanik büzülme sonucunda, yani /ñ, g, ğ/ gibi seslerin iki ünlü arasında eriyip kaybolmasıyla oluşmuştur.

*oγul > u:l “oğul”

*aγır > u:r “ağır”

*baγır > bu:r “karaciğer”

*eñek > e:k “çene”

*söñük > sö:k “kemik, soy”

• Altay Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumu güçlüdür. Sözcüğün ilk hecesinde düz ünlü bulunuyorsa sonraki hecelerde de düz ünlü bulunur. İlk hecede yuvarlak ünlü bulunuyor ise sonraki hecelerde de yuvarlak ünlü bulunur. Dudak uyumu olarak da bilinen bu uyum, Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinden Saha Türkçesinde, ayrıca Kuzey-Batı grubu Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesinde kurallı olarak görülmektedir.

Örneğin: *qonoq* “konuk, misafir”, *qoçqor* “yabani koç”, *tölö-*“ödemek”, *soqor* “kör”, *sogono* “soğan”, *köznök* “pencere”, *qoyon* “tavşan”, *tolgoq* “kıvrımlı”, *toqpoq* “sopa, tokmak”, *örtök* “ ördek”, *ölön* “ot”, *öskölön-* “değişmek, başkalaşmak, yabancılaşmak” vb. Ancak ilk hecesinde geniş-yuvarlak ünlü bulunduğu halde sonraki hecede dar-yuvarlak ya da dar-düz ünlü bulunan sözcükler de vardır: *togus* “dokuz”, *börü* “kurt”, *otur-* “oturmak”, *köbük* “köpük”, *qorı-* “korumak”, *qortıq* “korkak” vb.

Çekim morfolojisinde de güçlü dudak uyumu görülür. Geniş-yuvarlak ünlü bulunduran sözcüklere geniş ünlülü eklerin geniş-yuvarlak eşbiçimi eklenirken, dar ünlülü eklerin düz-dar eşbiçimi eklenir.

Örneğin: *olordıñ öbökölöri* “onların ataları”

“*Qoylorıñ ne ölgön*”-dep, *veterinarlar qırtıştanar...*” “Koyunların niçin öldü diye, veterinerler tedirgin oldular.”

•Diğer Güney Sibirya Türk lehçelerinden farklı olarak tek heceli sözcüklerin sonundaki γ /-g sesi kaybolmuş, yerini uzunluğa bırakmıştır:

**boγ*- > *bu*:- “boğmak”

**ba:γ* > *bu*: “ip”

**taγ* > *tu*: “dağ”

**qoγ*- > *qu*:- “takip etmek”

**yaγ*- > *ca*:- “yağmak”

•Çok heceli sözcüklerin sonundaki $-\gamma/g$ sesi de kaybolmuş, yerini uzunluğa bırakmış, ardından kısalmıştır. Ancak yazımda bu uzunluk gösterilmez. Bu tür ikinci hecedeki dar-yuvarlak ünlüler fakültatif olarak uzun ya da kısa söylenir:

**kiçig* > *kiçü* “küçük”, **koyuγ* > *koyu* “sık”; **uluγ* > *ulu* “büyük”; **a:çıγ* > *açu* “acı”; **azıγ* > *azu* “azı diş” ; **arıγ* > *aru* “temiz” vb.

Ortak Türkçe kelime içi ve sonu *d sesi diğer Sibirya grubu Türk lehçelerinde /t/, /d/ ya da /z/ yönünde gelişirken Altay Türkçesinde diğer lehçe gruplarında olduğu gibi /y/ olmuştur:

**yadaγ* > *óoyu* “yaya”; **qodan* > *qoyon* “tavşan”; **quduruk* > *quyruq* “kuyruk”; **küdegü* > *küyü* “damat”; **ked-* > *kiy-* “giymek”; **tod-* > *toy-* “doymak”; **ı:d-* > *iy-* “göndermek” vb.

• Söz başında *y- > ć- deđişmesi olur: *yat-* > *ćat-* “yatmak”; *yet- > *ćet-* “ulaşmak”; *yeti > *ćeti* “yedi”; *yürek > *ćürek* “yürek”; *yüz > *ćüs* “yüz”; *yo:l > *ćol* vb.

• OTü. Söz başı *b-* ünsüzü korunmuştur. Ancak içinde genizsil ünsüzlerin olduğu sözcüklerde *b-> m-* değişmesine rastlanır:

**b-* > *b-* : **ba:r-* > *bar* “var”; **bar-* > *bar-* “gitmek”; **ba:y* > *bay* “zengin”; **baş* > *baş* “baş”; **bo:l* - > *bol-* “olmak”; **bil-* > *bil-* “bilmek” vb.

**b->m-* : **bo:n'* > *moyın* “boyun”; **beńi* > *mee* “beyin”; **ben* > *men* “ben”

- Altay Türkçesinde de diğer Sibiryaya grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi sözcükler genellikle ünlü ya da ötümsüz ünsüzlerle başlar (/c/ sesi ile başlayanlar dışında), ünlü, akıcı ünsüz ve ötümsüz ünsüzlerle biter. Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcükler ise iki ünlü arasında kaldıklarında ötümlüleşirler.

Örneğin: *tiş* “diş” – *tiji* “(onun) dişi”

sös “söz” – *sözim* “sözüm”

tut- “tutmak” – *tudar* “tutacak”

qaraq “göz” – *qaragı* “gözü”

Kök ya da gövde durumundaki sözcüklerde de OTü. –ş- ünsüzü iki ünlü arasında –j-’ye gelişmiştir: **kişi* > *kiji* “kişi”, **başaq* > *majaq* “başak”, **boşo-* “serbest kalmak” > *bojo-*, **taşı-* > *taji-* “taşımak”, **tişi* > *tiji* “dişi”, **qaşığı* > *qajıq* “kaşık”, **töşek* > *töjök* “döşek” vb.

–ç- ünsüzü ise iki ünlü arasında bulunduğunda değişime uğramaz: **o:çaq* > *oçoq* “ocak”, **bıçaq* > *bıçaq* “bıçak”, **oçı* > *oçı* “en küçük” vb.

–q/k- ünsüzünün de iki ünlü arasında ötümlüleşmediği çok sayıda örnek bulmak mümkündür: *ükü* “baykuş”, *tükür-* “tükürmek”, *soqı* “havan”, *baqa* “kurbağa”, *buqa* “boğa”, *otur-* “oturmak” vb.

Biçim-Sesbilgisel Özellikler:

- Altay Türkçesinde söz sonunda bulunan ötümsüz ünsüzler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ötümlüleşir. Bu durumda iki ünlü arasında $t > d$, $p > b$, $s > z$, $x > ğ$, $k > g$, $ş > ş$ değişmesi olur.

at “at, ad”, *at*+1T.K. İyelik $>$ *adım* “adım, atım”

qap “kılıf” +1T.K. İyelik $>$ *qabım*

qarındaş “kardeş” +1T.K. İyelik $>$ *qarındaşım* “kardeşim”

qulaq “kulak” +1T.K. İyelik $>$ *qulagım* vb.

- Ünsüz ile başlayan eklerin gelişinde tam ya da kısmi benzeşme sonucunda çok sayıda eşbiçim ortaya çıkar. Diş/dişeti sesi ile başlayan ilgi durumu eki, belirtme durumu eki, çokluk eki gibi eklerin ötümlü, ötümsüz ve nazal eş biçimleri vardır:

Örneğin ilgi durumu ekinin $+nI\tilde{n}$, $+tI\tilde{n}$, $+dI\tilde{n}$ eş biçimleri (*cıştıñ*, *balıktıñ*, *maldıñ*, *qardıñ*, *tuudıñ*, *aydıñ*, *qoydıñ*, *qayanıñ*, *bö:rüniñ*, *emniñ*, *tonniñ* vb.), belirtme durumunun $+nI$, $+tI$, $+dI$ eş biçimleri (*cıştı*, *balıktı*, *tuudı*, *qardı*, *maldı*, *aydı*, *qoydı*, *qayanı*, *bö:rüni*, *emni*, *tonni* vb.), vardır. Yine çokluk ekinin $+lAr$, $+tAr$, $+dAr$ eş biçimleri vardır. *Qayalar*, *kijiler*, *cerler*, *aylar*, *töölör*, *toylor*, *emder*, *külder*, *koyondor*, *tondor*, *köldör*, *bukuttar*, *quştar*, *qastar* vb.

Biçimbilgisi Özellikleri:

Hemen hemen tüm Türk lehçelerinde bulunan 6 durum biçimine ek olarak (yalın, ilgi, yönelme, belirtme, bulunma, çıkma) dışında araç durumu ve karşılaştırma durumu vardır :

İlgi, belirtme ve yönelme durumu Kıpçak grubundaki gibidir: +NIñ, +NI, +KA).Örn: *köl, köldiñ, kölgö, köldö, köldöñ, kölle , köldiy*

qıs, qıstıñ, qısqa, qıstı, qısta, qıstañ, qısla, qıstıy vb.

Uzak geçmiş zaman işaretleyicisi Kıpçak grubundaki –GAN ileidir: *kel-gen, par-gan, kes-ken, tut-qan, kör-gön vb.*

Diğer Sibiryaya grubu Türk lehçelerinde (ve Kırgız Türkçesinde) olduğu gibi hem sıfat-fiil yapan hem de henüz gerçekleşmemiş zamanı ifade eden –GALAQ biçimi vardır: *bısqalaq* “henüz olgunlaşmamış, pişmemiş”, *çıqqalaq* “henüz çıkmamış/çıkmayan” vb. , *kelgelek* “henüz gelmemiş/gelmeyen” vb.

Genel olarak Türk lehçelerinde kişi kategorisini oluşturan iyelik ve zamir kökenli biçimde ayrılan kişi ekleri ayrımı Altay Türkçesinde yoktur. Kişi ekleri tek tipleşmiştir:

Örneğin, belirli (yakın) geçmiş zaman çekimi:

	Teklik		Çokluk
I.t. ş	<i>aldım</i> “aldım”	I.ç. ş	<i>aldıbis /aldıs</i>
II.t.ş	<i>aldıñ</i>	II.ç.ş	<i>aldıgar/aldaar</i>
III.t.ş	<i>aldı</i>	III.ç.ş	<i>aldı (lar)</i>

Uzak geçmiş zaman çekimi:

	Teklik		Çokluk
I.t. ş	<i>algam</i> “aldım”	I.ç. ş	<i>alganıbis /alganııs</i>
II.t.ş	<i>algañ</i>	II.ç.ş	<i>alganıgar/alganaar</i>
III.t.ş	<i>algan</i>	III.ç.ş	<i>algan(dar)</i>

- Gelecek zaman eki diğer Güney Sibiryaya Türk lehçelerinde olduğu gibi –Ar biçimindedir. Ancak bu ekin yanısıra –At ve –AtAn biçimleri ile gelecek zamana ilişkin eylemlerin çeşitli farklılıkları ifade edilir: Örneğin: *bararım* “(belki) giderim”, *baradım* “giderim”, *baratanım* “gideceğim, gitmeliyim” vb.
- Emir kipinde teklik ve çokluk dışında ikilik biçim vardır (İkili emir biçimi Sibiryaya grubu dışında Kırgız, Kazak ve Türkmencede de vardır).
- 2. Teklik kişiye emri yumuşatmakta kullanılan +GIn ekinin bulunuşu da Altay Türkçesinin önemli bir özelliğidir. Bu ek Eski Uygur Türkçesindeki 2. teklik kişi emir eki olan –GII ile ilgilidir. –GII eki Çulım Türkçesinde de tespit edilmiştir.

	Teklik		İkilik		Çokluk
I.t.ş	<i>alayın</i> “alayım”	I t.ş.	<i>alaq</i> “(ikimiz) alalım”	I.ç. ş	<i>alalık(tar/alalı</i>
II.t.ş	<i>al/ alzañ</i> (Nez.) <i>algın/alıgar</i>			II.ç.ş	<i>alıgar</i>
III.t.ş	<i>alzın</i>			III.ç.ş	<i>alzın(dar)</i>

Söz Varlığı Özellikleri:

N.A.Baskakov Altay Türkçesinin XV-XX. yüz yıl arasındaki durumunu iki tarihi döneme ayırmıştır;

1. XV. yüz yıl ve XVIII. yüz yıl ortaları arasındaki Oyrot Birliği ve Cungar Hanları dönemi,

2.XVIII. yüz yılın ortaları ile 1917 yılından sonrasını içine alan dönem.

İlk dönemde Altay Türkleri Batı Moğolları ya da Cungarların hakimiyeti altında kaldıkları için dil büyük ölçüde Mongolcanın tesirinde kalmıştır. Altay Türkçesinde çok sayıda Moğolca alıntı sözcük bulunur: Mo. *ebügen* > *öbögön* "dede, ihtiyar", Mo. *dzebe* > *cebe* "ok" Mo. *dalay* > Alt. *talay* "deniz", Mo. *çirai* > Alt. *çiray* "yüz, surat", Mo. *nökür* > *nökör* "arkadaş" Mo. *toga* > Alt. *too* "sayı" vb. XIX. yüz yılda Rus istilâsı ve 1917 Ekim devriminden sonra ise, Rus dilinden tarım, ekonomi, teknoloji, kültür kelimeleri Altay Türkçesine hızla girmeye başlamıştır. Ru. *derevnya* > *deremne* "köy", Ru. *gazeta* > *gazet*, Ru. *zamoq* > *somoq* "kilit", Ru. *kul'tura* "kültür", Ru. *lager* "kamp" vb. Diğer Türklerle ilişkileri vasıtasıyla Altay Türkçesine az da olsa Arapça ve Farsça kelime de girmiştir. *Saat* "saat", *araqı* "içki", *qalıq* "halk", *samın* "sabun", *Quday* "Tanrı", *ba*: "fiyat" vb.